

Sprijateljite se s lažnim prijateljima

Spomene li tko u razgovoru lažne prijatelje, prva asocijacija posve sigurno nije pozitivna. Svatko će pomisliti na nekoga tko je prijetvoran, tko nije iskren u izražavanju svojih misli ili osjećaja, tko je na neki način iznevjerio odnos povjerenja koji treba vladati među prijateljima. I doista, to je temeljno značenje sveze *lažni prijatelji* u općemu rječniku. Međutim, ta je sveza i jezikoslovni naziv, a odnosi se na parove riječi iz dvaju jezika koji su oblikom jednaki ili slični, a značenjski različiti. Tako su, primjerice, lažni prijatelji hrvatska riječ *bajka* koja znači ‘kratka priča nestvarnih likova i fantastična sadržaja’ i ruska riječ *бајка* (transliterirano: *bajka*) koja znači ‘meka vunena ili pamučna tkanina, flanel’ ili pak hrvatska riječ *bilijun* koja znači ‘tisuću milijardi’ (1 000 000 000 000) i engleska riječ *billion* koja u američkome engleskom znači ‘milijarda, tisuću milijuna’ (1 000 000 000). Razlika među značenjima takvih parova riječi prouzročuje nesporazume i pogreške pri prevođenju ili usmenoj komunikaciji jer se pretpostavlja da izrazna jednakost ili sličnost između leksičkih jedinica polaznoga i ciljnoga jezika podrazumijeva i sadržajnu jednakost ili sličnost. Pritom dolazi do refleksnoga prepoznavanja i pogrešnoga zaključivanja o značenju riječi na osnovi iskustva koje s polaznim jezikom ima pojedini sudionik komunikacijskoga čina.

Naziv *lažni prijatelji* (izvorno francuski *faux amis*) prvi su put upotrijebili Maxime Kœssler i Jules Derocquigny 1928. godine u svojem djelu *Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais: Conseils aux traducteurs*. S vremenom se taj naziv ustalio u mnogim europskim jezicima, na primjer: *lažni prijatelji* u hrvatskome, slovenskome i srpskome, *ложные друзья* u ruskome, *falszywi przyjaciele* u poljskome, *лъжливи приятели* u bugarskome, *falešní přátelé* u češkome, *falošní priatelja* u slovačkome, *falsi amici* u talijanskome, *falsos amigos* u španjolskome, *false friends* u engleskome ili *falsche Freunde* u njemačkome jeziku. No, usporedno s tim nazivom postoje i brojni drugi koji se odnose na istu jezičnu pojavu, pa tako u hrvatskome jeziku susrećemo i nazive poput *lažni parovi*, *nepravi prijatelji*, *lažna braća*, *međujezični homonimi*, *paronimi*, *lažne srodnice* i *neprave srodnice*, a u engleskome *false pairs*, *false cognates*, *deceptive cognates*, *misleading words*, *trap words*, *homonymous pairs of words*, *confusing words* i *treacherous twins*.

Očita nazivoslovna neuređenost može prouzročiti zbrku i nedoumice. Nakon provedenih istraživanja čestoće uporabe različitih naziva može se zaključiti da nazivu *lažni prijatelji* prema čestoći pripada prvo mjesto. Osim toga, u spomenutim se jezicima gotovo uvijek nalazi prevedenica, što također upućuje na to da se naziv svuda udomaćio i ustalio. Uzme li se u obzir vremenski kriterij, tj. prva potvrda naziva, i prema njemu naziv *lažni prijatelji* najčešće jest najstarija potvrda za imenovanje te pojave.

Pojava lažnih prijatelja u jezikoslovlju prilično je dobro istražena, a nešto manje opisana. U dvojezična su istraživanja uključeni mnogi jezici, bez obzira na to pripadaju li istim ili različitim jezičnim porodicama. Pritom je hrvatski jezik katkad zastupljen, no opsežnija istraživanja kojima bi on bio obuhvaćen nisu česta. Tek u posljednjih tridesetak godina, to jest intenzivnije od 90-ih godina 20. stoljeća, jača u hrvatskome jezikoslovlju zanimanje za tu temu, a u razdoblju od 2000. do danas povećava se i broj jezika koji se uspoređuju s hrvatskim.

S obzirom na to koliko se značenja među parovima lažnih prijatelja razlikuju, možemo govoriti o potpunim lažnim prijateljima (u kojih se značenja uopće ne preklapaju) i o djelomičnim lažnim prijateljima (u kojih se pojedina značenja preklapaju). Potpuni su lažni prijatelji, primjerice, hrvatska riječ *puška* ‘vatreno oružje s jednom ili dvjema dugim cijevima’ i poljska riječ *puszka* ‘posuda od lima, limenka’, zatim hrvatska riječ *rumen* ‘koji je svjetlocrvene boje’ i slovenska riječ *rumen* ‘koji je boje limuna, žut’ ili pak hrvatska riječ *slovenski* ‘koji se odnosi na Sloveniju i Slovence’ i srpska riječ *slovenski* ‘koji se odnosi na Slavene, slavenski’.

S druge strane, djelomični lažni prijatelji dijele neka značenja, a u nekima se razlikuju. Primjeri su djelomičnih lažnih prijatelja hrvatska riječ *brod* sa značenjima ‘plovilo’, ‘gaz, plicak’ i ‘uzdužni dio crkve, lađa’ te ruska riječ *брод* (transliterirano: *brod*), koja ima značenje ‘gaz, plicak’ ili pak hrvatska riječ *ekscentrik* ‘osoba koja se čudnovato ponaša, čudak’ i ruska riječ *эксцентрик* (transliterirano: *ekscentrik*), koja ima značenja ‘cirkuski umjetnik koji izvodi trikove’ i ‘čudak’. Iz navedenih je primjera vidljivo da djelomični lažni prijatelji mogu imati različit broj značenja. Kod para *brod/брод* više značenja ima hrvatska riječ, a kod para *ekscentrik/эксцентрик* više značenja ima ruska riječ.

Katkad lažni prijatelji mogu i u više od dvaju jezika imati različito značenje, kao u sljedećim primjerima:

revnost (hrv.) ‘predanost, marljivost’	revnost (slov.) ‘siromaštvo, bijeda’	ревность (rus.) (transliterirano: revnost) ‘ljubomora, zavist’
pozor (hrv.) ‘pozornost, pažnja’	pozór (polj.) ‘izgled’	позор (rus.) (transliterirano: pozor) ‘sramota’

Iz navedenih primjera jasno je da osobito pomno treba pristupati prevođenju jer lažni prijatelji mogu zavesti nedovoljno stručnoga prevoditelja, pa tako nastaju pogreške u prijevodu koje, posljedično, u zabludu dovode i čitatelje tih prijevoda. I dok je, recimo, izvornomu govorniku ili osobi koja je dobro usvojila strani jezik relativno jednostavno razaznati da englesku riječ *conductor* može prevesti na hrvatski s ‘voditelj, vođa’, zatim ‘dirigent’, onda i ‘kondukter’, pa čak i sa ‘strujni vodič’ (dakle kao što neživo), osobi koja ne zna sva značenja spomenute riječi sveza *electrical conductor* prevedena kao *električni kondukter* ne bi bila neprihvatljiva, možda samo donekle neobična.

U stručnome nazivlju lažni prijatelji mogu prouzročiti poprilične nesporazume. Prikazat ćemo to na odnosu hrvatske riječi *olovo* i ruske riječi *олово* (transliterirano: *olovo*). Obje se riječi odnose, u temeljnome značenju, na naziv kemijskoga elementa, pa bi se moglo pomisliti da nema opasnosti od zabune. No, slučaj je upravo suprotan: u hrvatskome je jeziku *olovo* ‘kemijski element, teška, mekana, lako topljiva, srebrnastobijela do siva kovina, mnogo se rabi u slitinama, za izradbu cijevi, akumulatora, streljiva, krovova, za zaštitu od radioaktivnoga zračenja’, a kemijska mu je oznaka *Pb*. U ruskome je *олово* ‘kemijski element, meka srebrnastobijela kovina koja se upotrebljava za lemljenje, kositrenje, pripremu slitina i slično’, a kemijska mu je oznaka *Sn*. Kao što je vidljivo, samo se iz kemijskih oznaka za spomenuti element može dobiti cjelovita obavijest o značenju riječi. Naime, hrvatsku riječ *olovo* treba na ruski pravilno prevesti kao *свинец* (transliterirano: *svinec*), a ruska riječ *олово* u hrvatskome je *kositar*. Posve je jasno da te riječi pripadaju specijaliziranomu leksiku, u ovome slučaju kemijskomu nazivlju, pa je iznimno važno pravilno razlikovati njihova značenja.

Katkad zbog neznanja nastaju i izmišljeni parovi lažnih prijatelja. To su uglavnom riječi stranoga podrijetla koje su se u polaznome jeziku prilagodile, pa govornik toga jezika pogrešno misli da će, poznajući u glavnim crtama tvorbene zakonitosti ciljnoga jezika, napraviti valjanu riječ. Zadržimo li se u kemijskome nazivlju, pronaći ćemo ovaj sustav tvorbe naziva kemijskih elemenata u hrvatskome i engleskome:

hrvatski naziv	engleski naziv
<i>barij</i>	<i>barium</i>
<i>helij</i>	<i>helium</i>
<i>kadmij</i>	<i>cadmium</i>
<i>kalcij</i>	<i>calcium</i>
<i>magnezij</i>	<i>magnesium</i>
<i>osmij</i>	<i>osmium</i>
<i>vanadij</i>	<i>vanadium</i>

Povede li se za tim sustavom, koji doista vrijedi, nedovoljno upućen govornik engleskoga jezika analogijom će uspostaviti i par *kalij* – *kalium* i pritom će pogriješiti jer je stvorio riječ koje u engleskome nema. Element *kalij* na engleskome se naziva *potassium*.

Zanimljivi su i lažni prijatelji koji se podudaraju u osnovnome značenju, ali ne potpuno. To znači da takvi parovi dijele osnovno značenje, no među njima postoji i mala značenjska razlika. Primjerice, hrvatska riječ *palac* i slovenska riječ *palec* znače ‘prvi i najdeblji prst na ruci i nozi’, a ruska riječ *палец* (transliterirano: *palec*) i poljska riječ *palec* znače samo ‘prst’, tj. bilo koji prst. Vidljivo je da je nekoć, u zajedničkoj prošlosti spomenutih slavenskih jezika, riječ *palac/palec* imala značenje koje se s vremenom promijenilo, pa je od općenitijega značenja ‘prst’ u pojedinim jezicima dobila uže značenje ‘prvi i najdeblji prst na ruci i nozi’.

Na kraju, spomenimo i to da postoje parovi lažnih prijatelja koji imaju posve oprečna značenja od onih koje govornici pojedinoga jezika misle da imaju. Takvi lažni prijatelji zbog izrazite značenjske razlike mogu prouzročiti ne samo zabunu nego i ozbiljne komunikacijske poteškoće. Tako pridjev *spor* u hrvatskome znači ‘koji se kreće, radi ili čini što polako ili polakše od onoga što je normalno ili uobičajeno’, a ruski pridjev *спорый* (transliterirano: *sporyj*) znači ‘brz i uspješan’, ‘koristan, dobar’ i ‘spretan, vješt’. Stoga je rusku svezu *спорый человек* (transliterirano: *sporyj čelovek*) pogrešno prevesti sa *spor čovjek*, a pravilno je *brz i uspješan čovjek* ili *spretan čovjek*. Slično je i s parom lažnih prijatelja *vrijedan* i *вредный* (transliterirano: *vrednyj*). Hrvatska riječ znači ‘koji ima veliku vrijednost’ i ‘marljiv’, a ruska ‘škodljiv, štetan, nezdrav’ i ‘opasan, poguban, ubitačan’. Stoga i ruska sveza *вредный человек* (transliterirano: *vrednyj čelovek*) ne znači *vrijedan čovjek*, nego *opasan, poguban čovjek*.

Ovaj kratki napis o lažnim prijateljima započeli smo s mišlju da prva s njima povezana asocijacija nije pozitivna. No, kad se bolje upoznate s lažnim prijateljima u jezikoslovlju, shvatite da oni nisu baš tako prijetvorni i neiskreni, nego možda samo – neshvaćeni. Do prijateljstva s lažnim prijateljima dug je put, ali kad se jednom susretnete s njima, sigurno je, teško ćete ih zaboraviti.

bajka hrv. kratka priča nestvarnih likova i fantastična sadržaja	байка rus. (bajka) meka vunena ili pamučna tkanina, flanel
bilijun hrv. tisuću milijardi (1 000 000 000 000)	billion amer. engl. milijarda, tisuću milijuna (1 000 000 000)
puška hrv. vatreno oružje s jednom ili dvjema dugim cijevima	puszka polj. posuda od lima, limenka
rumen hrv. koji je svjetlocrvene boje	rumen hrv. koji je boje limuna, žut
slovenski hrv. koji se odnosi na Sloveniju i Slovence	slovenski srp. koji se odnosi na Slavene, slavenski
brod hrv. 1. plovilo 2. gaz, pličak 3. uzdužni dio crkve, lađa	брод rus. (brod) gaz, pličak
ekscentrik hrv. osoba koja se čudnovato ponaša, čudak	эксцентрик rus. (ekscentrik) 1. cirkuski umjetnik koji izvodi trikove 2. čudak
olovo hrv. (kemijska oznaka Pb) → rus. свинец (svinec)	олово rus. (olovo) (kemijska oznaka Sn) → hrv. kositar
palac hrv. i palec slov. prvi i najdeblji prst na ruci i nozi	палец rus. (palec) i palec polj. prst
spor hrv. koji se kreće, radi ili čini što polako ili polakše od onoga što je normalno ili uobičajeno	спорый rus. (sporyj) 1. brz i uspješan 2. koristan, dobar 3. spretan, vješt
vrijedan hrv. 1. koji ima veliku vrijednost 2. marljiv	вредный rus. (vrednyj) 1. škodljiv, štetan, nezdrav 2. opasan, poguban, ubitačan